

TÜRK SAVUNMA SANAYİİNDE GİRİŞİMCİ BİR KURULUŞ: MAKİNE VE KİMYA ENDÜSTRİSİ KURUMU (MKEK) 1950-1960

Nadir YURTOĞLU*

Özet

Bu araştırmada, Türk Savunma Sanayiinin girişimci bir kuruluşu olan Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumunun (MKEK) askeri fabrikaların teşkilinden itibaren tesisleri, görevleri, üretim faaliyetleri ve iştirak ettiği ortaklıklarla üretimde sağladığı artış ve bunun ekonomiye olan yansımaları ele alınmıştır. Konu, askeri fabrikaların kuruluşu ve MKEK bünyesine katılması (1921-1950); MKEK'nin kuruluşu ve görevleri (1950); MKEK'nin üretim faaliyetleri (1950-1960) adı altında üç bölümde ele alınmıştır. MKEK'nin kuruluşu, görevleri ve üretim çalışmaları ve bu çalışmaların ekonomiye olan yansımaları incelenirken, sayılar veriler üzerinde değerlendirmelerde bulunulmuştur. Araştırmanın konusu hakkında literatürde yer alan eksiklikler birincil kaynaklardan yararlanılması yoluyla tamamlanmıştır. Çalışmanın konusu incelenirken dönemin Türkiye sinin MKEK uhdesinde dünyanın çeşitli ülkeleriyle silah ve tarım makineleri üretimi konusunda yaptığı anlaşmalar ve bu anlaşmalarla ortaya çıkan ikili ilişkileri göz önüne getirilerek gerekli değerlendirmeler yapılmıştır. Çalışmada elde edilen sonuç şudur: Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren teşkil edilen askeri fabrikalar 1950 yılında bir iktisadi devlet teşekkülü olarak kurulan MKEK'nin çekirdeğini oluşturmuştur. Kurumun tesislerine yeni fabrika ve ilave üniteler eklenerek verimli çalışması, savunma sanayii dışında ekonominin hemen her alanında üretim yapması ve ulusal ve uluslararası kurduğu ortaklıklarla üretimini artırması, milli ekonominin gelişmesine önemli ölçüde katkı yapması sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: *Savunma Sanayii, Ekonomi, Sanayii, Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu*

* Yrd. Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi.
E-mail: nyurtoglu@kastamonu.edu.tr

Abstract

AN ENTREPRENEURIAL CORPORATION WITHIN TURKISH DEFENSE INDUSTRY: THE MECHANICAL AND CHEMICAL INDUSTRY CORPORATION (MKEK) 1950-1960**

This study deals with the foundation of the Mechanical and Chemical Industry Corporation (MKEK) – an entrepreneurial corporation within Turkish Defense Industry – as of the establishment of arsenals, its duties and production activities, the partnerships it took part in, its production increase, and the effects of this increase on economy. The issue is addressed under three sections: The establishment of arsenals and their incorporation into MKEK (1921-1950); the foundation and duties of MKEK (1950); and the production activities of MKEK (1950-1960). Numerical data were used in evaluations about the foundation, tasks, and production activities of MKEK as well as the effects of such activities on economy. The missing parts in the literature about the research subject were eliminated by the use of primary sources. During the evaluations, the agreements on the production of arms and agricultural machines made by Turkey with various countries across the world under the responsibility of MKEK and the bilateral relations emerging with such agreements were also taken into consideration. The research results are as follows: The arsenals that were set up as of the first years of the Republic constituted the core of MKEK, which was founded as a state-owned economic enterprise in 1950. Significant contributions were made to the development of national economy as new factories and additional units were added to the facilities of the corporation and worked productively; the corporation engaged in production in almost all fields of economy apart from defense industry; and it increased its production through national and international partnerships it took part in.

Key Words: *Defense Industry, Economy, Industry, The Mechanical and Chemical Industry Corporation*

Giriş

Harp sanayiinin önemli silahlarından olan ilk topların Osmanlı Devleti zamanında 1389 yılında yapılan I. Kosova Savaşı'nda kullanıldığı görülür. Bu dönemde top dökmek, top mermisi yapmak ve top atmak için teşkil edilen topçu ocağı, Kapıkulu ocaklarının yaya kısımlarını temsil ederken top kullanan bölüklerden ayrı teşkilatlanmıştır.¹

** Makalenin Geliş Tarihi: 19.12.2016

Makalenin Kabul Ediliş Tarihi: 19.04.2017

¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, Cilt: 1, 5. Baskı, Ankara, TTK Yayınları, 1988, s. 514.

Türk savunma sanayii, değişik isim ve statüler altında 15. yüzyıl Osmanlı yükselme dönemine kadar uzanabilen tarihi bir geçmiş ve birikime sahiptir. Kurumun temelini İstanbul'un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmet (1432-1481) tarafından kurulan top dökümhanesi oluşturduğu için, topçuluk bu zamanda bir hayli gelişmiştir. İstanbul'un Galata tarafındaki Tophane mevki, Kapıkulu topçuları için yaptırılırken top için gerekli demir madeni, Rumeli ve Anadolu'daki maden yataklarından tedarik edilmiş, çeşitli büyüklükteki toplara göre imal edilen güller ise maden çıkarılan yerlerde döktürülmüştür. Kılıç Ali Paşa Camii'nin karşısında bulunan tophane ise Fatih Sultan Mehmet'in oğlu II. Bayezid (1447-1512) zamanında bina edilmiş, Kanuni Sultan Süleyman (1494-1556) zamanında genişletilmiştir. Top dökümhanesi Cihangir Tepesi'nin altında tesis edilerek çevresi duvarlarla çevrilmiştir. Topların zarbaten adı altında türleri bulunduğu gibi şakloz, prangı, bacaloşka, ejderdehen ve havan adında da çeşitleri vardır.²

Osmanlı Devleti, çağının koşullarına göre savunma sanayii alanında yaşadığı ileri düzeyi uzun müddet muhafaza edememiştir. 17. yüzyılın son çeyreğine kadar gelişmişliğini koruyan küçük sanatlar, Batı Avrupa'da görülen Sanayi Devrimi'nin tesiriyle gerilemiş, ekonomi üzerinde etkinliğini yitirmiştir. Devletin girişimi ile kurulmuş birkaç fabrika ve yabancı sermayenin oluşturduğu çok az sayıda tesisler dışında, imalat sanayii dalında hiçbir varlık gösterilememiştir.³

III. Selim (1761-1808), II. Mahmut (1785-1839) ve Abdülmecit (1823-1861) devirlerinde İstanbul ve çevresinde bulunan silah fabrikaları bir yandan yeni ihtiyaçlara cevap verebilecek şekilde düzenlenirken diğer taraftan da, var olanlara yenileri ilave edilmiştir. Bu fabrikalar arasında Tophane'den başka Zeytinburnu Silah Fabrikası, Bakırköy Barut Fabrikası, Karaağaç Tapa Fabrikası, Hendek'te ve Biga'da hızar fabrikaları bulunur. Anadolu'da ise Konya ve Kayseri'deki güherçile kalhanelerinden başka tesisler mevcut değildir.

² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, Cilt: 2, 3. Basım, Ankara, TTK Yayınları, 1975, s. 562-563.

³ Tefvik Çavdar, **Milli Mücadele Başlarken Sayılarla "... Vaziyet ve Manzara-i Umumiye"**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1971, s. 44; Yahya S. Tezel, **Cumhuriyet Dönemi'nin İktisadi Tarihi**, Ankara, Yurt Yayınları, 1982, s. 92; Oktay Yenal, **Cumhuriyet'in İktisat Tarihi**, İstanbul, Türkiye Sanayi Kalkınma Bankası Yayınları, 2001, s. 46; Aydın Yalçın, **Türkiye İktisat Tarihi**, Ankara, Ayıldız Matbaası, 1979, s. 353.

Harp sanayii, 1832 yılında Tophane-i Amire Müşirliğine, 1908'de Tophane-i Amire Nazırlığına, II. Meşrutiyet'ten sonra 1909'da İmalat-ı Harbiye-i Umumiye Müdürlüğü, 1921 yılında da Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğü'ne bağlanmıştır. Osmanlı donanmasının sanayi ihtiyacını karşılamak ve sanatkâr yetiştirmek amacıyla bir taraftan Bahriye Sanayi Alayları kurulup sanayi mektebi açılırken öbür taraftan dış ülkelerden uzmanlar getirilerek sanayinin geliştirilmesine çalışılmış ise de, ordunun artan silah ihtiyacını karşılamak mümkün olamadığından bu yolda yapılan ithalat yıldan yıla artarak I. Dünya Savaşı sonuna kadar sürmüştür.⁴

Askeri ihtiyaçların dış ülkelerden tedarik yoluna gidilmesi ve ekonominin dışa bağımlı hale gelmesi dolayısıyla Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda dağılan Osmanlı Devleti yerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne savunma sanayii alanında herhangi bir alt yapı ve tesisleri bırakılamamıştır.⁵

1. Askeri Fabrikaların Kuruluşu ve MKEK Bünyesine Katılması (1921-1950)

Milli Mücadele yıllarında ordunun silah ihtiyacını gidermek için işgal altında bulunan İstanbul'dan Anadolu'ya çeşitli tezgâhlar nakledilerek Ankara ve çevresinde küçük imalathaneler şekline dönüştürülmeye çalışılmış, akabinde de 1921 yılında Askeri *Fabrikalar Umum Müdürlüğü* teşkil edilmiştir.⁶ Milli Mücadele'yi başaran ve

⁴ Vedat Eldem, **Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Altında Bir Tetkik**, 2. Baskı, Ankara, TTK Yayınları, 1994, s. 62; Memduh Yaşa, **Cumhuriyet Dönemi Türk Ekonomisi 1923-1978**, İstanbul, Akbank Kültür Yayını, 1980, s. 179.

⁵ Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti, **Tarih IV**, İstanbul, Türkiye Cumhuriyeti, Maarif Vekâleti Yayınları, 1931, s. 287.

⁶ Milli Mücadele Döneminde Anadolu'da İmalat-ı Harbiye yolunda yapılan çalışmalar hakkında ayrıntılı bilgi almak için Bkz.: Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam, Mustafa Kemal 1919-1922**, Cilt: 2, 10. Basım, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1986, s. 438-441; Alptekin Müderrisoğlu, **Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1990, s. 505-507; Aynur Önder, **Türk Savunma Sanayiinde Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumunun Yeri**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2005, s. 43-48; Askeri fabrikalarla ilgili 21.04. 1337 tarih ve 111 Sayılı Kanunun ayrıntıları için Bkz.: **TBMM, Kanunlar Dergisi**, Dönem: 1, Cilt. 1, 21 Nisan 1921, s. 119; **Resmi Gazete**, Sayı No:13, 2 Mayıs 1337; Ayrıca askeri fabrikaların 1923 yılı bütçesine tahsis edilen ödeneğiyle ilgili 402 Sayılı Kanun ve kurumun 1924 yılı 456 Sayılı Mülhak Bütçe Kanunu için Bkz.: **TBMM, Kanunlar Dergisi**, Dönem: 2, Cilt: 2, 28 Ocak 1340, s. 193-194; **TBMM, Kanunlar Dergisi**, Dönem: 2, Cilt: 2, 30 Mart 1340, s. 298-301.

düşmanı Anadolu'dan atan önemli kadrolar, savunma sanayiini ülke kalkınmasının önemli bir faktörü olarak değerlendirdiklerinden Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı kapsamında sanayileşmenin dolayısıyla da savunma sanayiinin devlet eliyle geliştirilmesine ön ayak olmuşlardır.⁷ Bu yüzden İlk Beş Yıllık Sanayi Planı'nda, hammaddesi Türkiye'de bulunan ya da o anda bulunmasa bile ileride bulunması mümkün hale getirebilecek tüketim mallarını imal edecek sanayi ile ihraç mallarını işleyip değerlendirecek sanayiye öncelik tanınmıştır.⁸ Ayrıca savunma sanayiinin geliştirilmesi için Kırıkkale'de entegre silah fabrikalarının kurulması yönünde ilk adım İzmir'de toplanan I. İktisat Kongresi'nde yapılan çalışmalar esnasında atılmıştır.⁹ Bu çalışmaların semeresi olarak 1924 yılında Ankara'da hafif silah ve top tamir atölyeleri, fişek ve marangoz fabrikası, 1928'de Kırıkkale'de pirinç ve elektrik makineleri fabrikaları, 1929'da Kırıkkale'de mühimmat fabrikası, 1930'de Ankara'da Kayaş Kapsül Fabrikası, 1931'de yine Kırıkkale'de çelik fabrikası, 1935'de Ankara'da Mamak Gaz Maske Fabrikası ve 1936'da Kırıkkale'de barut, tüfek ve top fabrikaları sırayla işletmeye açılmıştır. Faaliyete geçirilen bu fabrikalarla MKEK'nin çekirdeği oluşturulmuştur.¹⁰

⁷ Vedat Eldem, **Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomisi**, Ankara, TTK Yayınları, 1994, s. 174; Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2005**, 10. Basım, Ankara, İmge Yayınları, 2006, s. 39-40; Sanayileşme nedir? sorusunun cevabı için Bkz.: Özlem Özgür, **100 Soruda Sanayileşme ve Türkiye**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1976, s. 10-13; Bu dönemde sanayileşme alanında yapılan geniş çalışmalar için Bkz.: Arnold J. Toynbee, **Türkiye**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1971, s. 248-251; Gülten Kazgan, **Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009, s. 56; Stanford J. Shaw; Ezel Kural Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, Cilt: 2, İstanbul, 1983, s. 461-465; Doğan Avcıoğlu, **Türkiye'nin Düzeni**, Cilt: 1, 5. Basım, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1971, s. 250-255.

⁸ Ayşe Afetinan, **Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı 1933**, Ankara, TTK Yayınları, 1972, s. 16; Reşat Aktan, **Türkiye İktisadı**, Cilt: 1, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1968, s. 34.

⁹ Kongrede sanayi grubunun iktisat esasları için Bkz.: Ayşe Afetinan, **İzmir İktisat Kongresi**, Ankara, TTK Yayınları, 1989, s. 48-50; Kazım Karabekir, **İktisat Esaslarımız, Hatıra ve Zabıtlarıyla 1923 İzmir İktisat Kongresi**, (Yayına Hazırlayan, Orhan Hülalü; Ömer Hakan Özalp), İstanbul, Emre Yayınları, 2001, s. 87-92; A. Gündüz Ökçün, **Türkiye İktisat Kongresi, Haberler, Belgeler, Yorumlar**, Ankara, Ankara Üniversitesi S.B.F. Yayınları, 1981, s. 426-429.

¹⁰ <http://www.mkek.gov.tr/tr/Icerik.aspx?ID=51>, Erişim Tarihi: 12.11.2016;

Her tür silah ve patlayıcıların yapılmasının devlet tekeline bırakılması ve bu görev ve sorumluluğun askeri fabrikalara verilmesi ile ilgili 23 Mayıs 1934 tarih ve 2441 Sayılı *Barut ve Patlayıcı Maddelerle Av Malzemesi, Fişek ve Revolver İhissarı Kanunu* için Bkz.: **TBMM, Kanunlar Dergisi**, Dönem: 4, Cilt: 13, 23 Mayıs 1934, s. 289-290; **Resmi Ga-**

Askeri fabrikalar gittikçe gelişerek bir taraftan Türk ordusuna yeter miktarda silah ve cephane sağlarken öbür yandan İkinci Dünya Savaşı içerisinde yedek parça sıkıntısı bulunan Demiryolları, Denizyolları ve Sümerbank gibi kuruluşlara yedek parça imal ederek bu kurumlarda ortaya çıkabilecek sıkıntıyı giderme yoluna gitmiştir. Fabrikaların yaptığı en önemli faaliyetlerden biri de, Sümerbank'ın Hereke Fabrikası için ihtiyaç duyulan, son teknolojiye sahip 50 adet dokuma tezgâhı imal ederek bu alanda bir yeniliğe adım atması olmuştur. Çoğunluğu Ankara ve Kırıkkale'de bulunan 17 üniteden müteşekkil askeri fabrikaların, ülkenin harp sanayiinin yanı sıra piyasa ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik girişimlere de yer vermesi dönemin yaşanan en önemli gelişmeleri arasındadır.¹¹

2. MKEK'nin Kuruluşu ve Görevleri

Türkiye'nin savunma sanayiinin önemli unsurlarından olan askeri fabrikalarda yaşanan gelişmelerden biri de 1950 yılı başlarında bu kuruluşların bir iktisadi devlet teşekkülü haline getirilmesidir. Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğü'nün, Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu adı altında iktisadi devlet teşekkülü haline dönüştürülmesi ve İşletmeler Bakanlığına bağlanması 8 Mart 1950 tarih ve 5591 Sayılı *Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu Kanunu* ile yürürlüğe

zete, Sayı No: 2711, 27 Mayıs 1934; Tevfik Çavdar, *Türkiye Ekonomisinin Tarihi 1900-1960*, Ankara, İmge Yayınları, 2003, s. 250; *1291 Sayılı Askeri Fabrikalar Müdüriyet-i Umumiyesinin 1340, 1924 Sene-i Maliyesi Hesabı Kat'i Kanunu* için ayrıca Bkz.: **TBMM, Kanunlar Dergisi**, Dönem: 3, Cilt: 6, 24 Mayıs 1928, s. 265-266; **Resmi Gazete**, Sayı No: 900, 28 Mayıs 1928; 2013 Sayılı *Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğüne Mütedavil Sermaye Verilmesine Dair Kanun*'un ayrıntıları için Bkz.: **TBMM, Kanunlar Dergisi**, Dönem: 4, Cilt: 11, 18 Haziran 1932, s. 556; **Resmi Gazete**, Sayı No: 2132, 23 Haziran 1932.

¹¹ Aslan Tufan Yazman, "Askeri Fabrikaların Devlet Teşekkülü Haline Getirilmesindeki Sebepler Hakkındaki Düşünceler", **İktisadi Yürüyüş**, Cilt: 11, Sayı: 247, Yıl: 11, 21 Nisan 1950, s. 1; Askeri Fabrikalardan Mamak Gaz Maske Fabrikasının 14 Temmuz 1943 tarih ve 4466 Sayılı Kanunla Milli Müdafaa Vekâletine devri hakkında bilgi almak için Bkz.: **TBMM, Kanunlar Dergisi**, Dönem: 7, Cilt: 25, 14 Temmuz 1943, s. 641-642; **Resmi Gazete**, Sayı No: 5460, 20 Temmuz 1943; Yine 672 Sayılı Askeri Fabrikalarına Ait Mevaddı İnhisariyenin Maliye Vekaletine Devri Hakkındaki Kanun için Bkz.: **TBMM, Kanunlar Dergisi**, Dönem: 2, Cilt: 4, 28 Kasım 1341, s. 16; **Resmi Gazete**, Sayı No: 240, 9 Aralık 1341; Ekonomi Bakanlığınca hazırlanan ve beş yılda uygulanması tasarlanan yeni sanayi kalkınma planında makine endüstrisine önem verilirken ilk defa Ankara ve çevresinde her türlü büyüklükte motor yapabilecek bir fabrikanın kurulması düşünülmüş ve tesisin ihtiyaç duyduğu makine ve teçhizatın ABD ve İngiltere'den satın alınması kararlaştırılmıştır. Ziya Tataç, "Olaylara Bakış, Sanayi Ekonomisi", **Türk Ekonomisi**, Sayı: 31, Yıl: 4, Ocak 1946, s. 27.

girmiştir.¹² 3460 Sayılı *Sermayesinin Tamamı Devlet Tarafından Verilmek Suretiyle Kurulan İktisadi Teşekküllerin Teşkilatı ve İdare ve Murakabeleri Hakkındaki Kanun*'a tabi ve tüzel kişiliğe haiz olmak üzere kurulan MKEK'nin sermayesi 400 milyon lira olarak belirlenirken, bu kuruma yurt içi ve yurt dışında şubeler açarak temsilci bulundurabilme yetkisi verilmiştir.¹³ 5591 Sayılı Kanun'un 27. maddesi gereğince adı geçen kanunun geçici dördüncü maddesi hükmü yayın tarihinden itibaren, diğer hükümleri 31 Mart 1950 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Kurumun başlıca görevleri şunlardır:¹⁴

a) Her çeşit silâh, mühimmat ve patlayıcı maddelerle askerî ihtiyaçlara yarayan alet, araç, makine, tesis, eşya, levazım ve yedek parçaları imal ederek seri halde tamirlerini yapmak;

b) Tesislerinin karşılayabileceği ölçüde sivil halkın her çeşit imalât ve tamir ihtiyacını gidermek;

c) 4374 Sayılı Kanunun birinci maddesinde yazılı tekel maddelerini imal etmek;¹⁵

d) (a, b, c) fıkralarında yer alan işleri yürütmek üzere gerekli her türlü tesisleri kurmak ve mevcutlarını da genişleterek düzenlemek;

e) (a) ve (b) fıkralarında yazılı maddelerin ticaretini gerçekleştirmek;

MKEK, yukardaki fıkraların dışında kendi alanı ile ilgili bir takım etkinlikleri de yerine getirebilmeye çalışmıştır.

5591 Sayılı Kanunla teşkil edilen MKEK, Milli Savunma Bakanlığının bütün askeri ihtiyaçlarını temin etmeye yetkili kılındığından,

¹² **TBMM, Kanunlar Dergisi**, Dönem: 8, Cilt: 32, 8 Mart 1950, s. 1174; **Resmi Gazete**, Sayı No: 7457, 15 Mart 1950; 5591 Sayılı Kanunun TBMM'deki görüşmeleri için Bkz.: **TBMM, Tutanak Dergisi**, Dönem: 8, Toplantı: 4, Cilt: 25, 61. Birleşim, 08.03.1950, s. 249-259.

¹³ Halûk Cillov, **Türkiye Ekonomisi**, 2. Basım, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, 1965, s. 311; Halûk Cillov, **Türkiye Ekonomisi Bünyesi**, İstanbul, Özel İktisadi ve Ticari Yüksek Okulu Yayınları, 1967, s. 218; 3460 Sayılı Kanunun ayrıntıları için Bkz.: **TBMM, Kanunlar Dergisi**, Dönem: 5, Cilt: 18, 17 Haziran 1938, s. 879-888; **Resmi Gazete**, Sayı No: 3950, 4 Temmuz 1938.

¹⁴ **TBMM, Kanunlar Dergisi**, Dönem: 8, Cilt: 32, 8 Mart 1950, s. 1174; **Resmi Gazete**, Sayı No: 7457, 15 Mart 1950.

¹⁵ 4374 Sayılı *Barut ve Patlayıcı Maddeler, Silah ve Teferruatı İnhisarı Hakkında Kanun*'un ayrıntıları için Bkz.: **TBMM, Kanunlar Dergisi**, Dönem: 6, Cilt: 24, 14 Ocak 1943, s. 212-219; **Resmi Gazete**; Sayı No: 5310, 21 Ocak 1943.

tesislerini bakanlıktan alacağı siparişleri karşılayacak kapasitede buldurmak zorunda kalmıştır. Bakanlıkça, kuruma verilen siparişler için 2490 Sayılı *Artırma Eksiltme ve İhale Kanunu* hükümleri uygulanmaz iken, 1050 Sayılı *Muhasebe-i Umumiye Kanunu*'nun 83. maddesine göre, teminat aranmadan sipariş bedelinin en az % 50'si oranında adı geçen bakanlık tarafından avans verilir. Milli Savunma Bakanlığı bakım ve muhafaza giderlerini kendi bütçesinden karşılamak üzere kuruma ayrıca, harp ihtiyatı stokları da yaptırabilir.¹⁶

5591 Sayılı *Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu Kanunu*'nda personelle ilgili hükümler de yer almıştır. MKEK'de istihdam edilmek istenen askeri personele yedek kadrolarda sivil olarak görev yapabilme, sivil olarak çalışmak istemeyen personele ise Milli Savunma Bakanlığı kadrolarında görev yapabilme uygulaması getirilmiştir.¹⁷

MKEK'de yapılan yeni düzenleme ile bir yandan personel istihdamına önem verilirken öbür yandan ülkenin en önemli askeri tesisleri bu müessese bünyesine intikal ettirilmiştir. Kuruma intikal eden fabrikalar, Kırıkkale'deki fabrika ve tesislerle diğer bütün binalar; Elmadağ Barut ve Patlayıcı Maddeler Fabrikaları; Ankara Fişek Fabrikası; Ankara Silâh Fabrikası; Ankara Marangoz Fabrikası; Mamak Gaz ve Maske Fabrikası; Kayaş Kapsül Fabrikası ve Mermi İmlâhanesi; Bakırköy Barut Fabrikası ile Silâhtarağa Av Fişeği Fabrikasıdır. Bu fabrikalarla birlikte Askeri Fabrikalar Genel Müdürlüğü ve grup müdürlüklerinin bütün taşınır, taşınmaz varlıkları, alacak ve borçları, 2013 ve 2236 sayılı yapılan yasal düzenlemeler gereği işletilmekte olan döner sermayelerle bunlardan meydana gelen alacak, borç, çeşitli kanun, tüzük ile askeri fabrikalara tanınmış olan bütün hak ve yetkileri MKEK'ye intikal etmiştir.¹⁸ Böylece kurum,

¹⁶ **TBMM, Kanunlar Dergisi**, Dönem: 8, Cilt: 32, 8 Mart 1950, s. 1174-1175; **Resmi Gazete**, Sayı No: 7457, 15 Mart 1950; 2490 Sayılı *Artırma, Eksiltme ve İhale Kanunu* ile 1050 Sayılı *Muhasebe-i Umumiye Kanunu*'nun ayrıntıları için Bkz.: **TBMM, Kanunlar Dergisi**, Dönem: 4, Cilt: 13, 2 Haziran 1934, s. 706-722; **Resmi Gazete**, Sayı No: 2723, 10. Haziran 1934; **TBMM, Kanunlar Dergisi**, Dönem: 2, Cilt: 5, 26 Mayıs 1927, s. 248-265; **Resmi Gazete**, Sayı No: 607, 14 Haziran 1927.

¹⁷ Ziya Tataç, "Olaylara Bakış, Mart 1950, Sanayi Ekonomisi", **Türk Ekonomisi**, Sayı: 82, Yıl: 8, Nisan 1950, s. 84; MKEK'nin bazı görevlerinin uzmanlık yeri olarak kabulü hakkındaki 18 Nisan 1950 tarih ve 3/11094 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı için Bkz.: **BCA**, Fon No: 30 18 1 2-Kutu No: 122-Dosya No: 35-Sıra No: 13.

¹⁸ **TBMM, Kanunlar Dergisi**, Dönem: 8, Cilt: 32, 8 Mart 1950, s. 1177-1178; **Resmi Ga-**

12 milyon liralık sabit kıymet, 19 milyon liralık malzeme ve 2 milyon liralık nakit para devir almıştır. Buna karşın ödeme zorunluluğu bulunan para miktarı 4 milyon liranın biraz üzerinde seyrederken ödenmiş sermayesi 33 milyon lira civarında kalmıştır.¹⁹

3. MKEK'nin Üretim Faaliyetleri (1950-1960)

Ülkenin savunma sanayii için üretim yapan MKEK, bir yandan Karabük Demir ve Çelik Fabrikası (KDÇF) ile teşriki mesaiye girişirken öbür yandan devletin diğer kurumlarının ihtiyaç duyduğu malzemeleri imal etmiştir. I. Menderes Hükümeti'nin 22 Mayıs 1950 tarihinden 9 Mart 1951 tarihine kadar görev yapan İşletmeler Bakanı Muhlis Ete'nin, iktisadi devlet teşekkülleri ve bunların çalışmaları hakkında basına verdiği bilgiye göre, MKEK ilk olarak KDÇF ile malzeme tedariki bakımından sıkı bir işbirliğine girmiştir. Bu iki kurum ülkede normal ve özel vasıflı çelik imali bakımından birbirini tamamlayan bir hüviyet taşır. MKEK ayrıca Devlet Demiryolları, Karayolları, Denizyolları ve Petrol Ofisi ile temasa geçerek bu kurumların ihtiyaç duyduğu çelik, malzeme ve tesislerin imali için çalışmalara başlamıştır. Ülkenin milli savunması uğrunda silah ve malzeme imal eden MKEK, son yıllarda asker iskânına uygun bir parti baraka siparişi alırken, dış ülkelere de aynı konuda sipariş kabulü için temas ve görüşmelere girişmiştir. MKEK, mevcut imkânlarını da kullanarak ülkede yeni ve büyük bir üretim alanı olan tarım aletlerinin imali için çalışma başlatmıştır. Bu amaçla İşletmeler ve Tarım Bakanlığı ile Türk Hava Kurumu uzmanlarından müteşekkil bir komisyon ülkede kullanılan her türlü tarım alet ve makinelerinin

zete, Sayı No: 7457, 15 Mart 1950; Ziya Tataç, "Olaylara Bakış, Mart 1950, Sanayi Ekonomisi", **Türk Ekonomisi**, Sayı: 82, Yıl: 8, Nisan 1950, s. 83-84; 2013 Sayılı *Askerî Fabrikalar Umum Müdürlüğüne Mütedavil Sermaye Verilmesine Dair Kanun* ile 2236 Sayılı *Askerî Fabrikalar Umum Müdürlüğüne Mütedavil Sermaye Verilmesine Dair 2013 Numaralı Kanuna Müzeyyel Kanun* ayrıntıları için Bkz.: **TBMM, Kanunlar Dergisi**, Dönem: 4, Cilt: 11, 18 Haziran 1932, s. 556; **Resmi Gazete** Sayı No: 2132, 23 Haziran 1932; **TBMM, Kanunlar Dergisi**, Dönem: 4, Cilt: 12, 28 Mayıs 1933, s. 701-702; **Resmi Gazete**, Sayı No: 2419, 5 Haziran 1933; Ayrıca 2236 Sayılı Kanun tasarısı için Bkz.: Bilsay Kuruç, **Belgelerle Türkiye İktisat Politikaları 1933-1935**, 2. Cilt, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1993, s. 431-432.

¹⁹ **TBMM, Zabıt Ceridesi**, 1954 Yılı Masraf Bütçeleri, Dönem: 9, Toplantı: 4, Cilt: 28, 18.02.1954, s. 434-435; 5591 Sayılı MKEK Kanununun 23. Maddesi ile 24 maddesinin a fıkrasının son bendi 12 Temmuz 1950 tarih ve 5675 Sayılı Kanunla yürürlükten kaldırılmıştır. **TBMM, Kanunlar Dergisi**, Dönem: 9, Cilt: 33, 12 Temmuz 1950, s. 16; **Resmi Gazete**, Sayı No: 7562, 21 Temmuz 1950.

cins ve sayılarını, bunlardan ihtiyaç duyulacakların MKEK tesislerinde üretilebileceğini tespit etmiştir. Komisyonun belirlediği döviz ödenmek suretiyle alınacak tarım aletleri ve makinelerinin maliyeti yılda 35 milyon lirayı aşmıştır. Bu yüzden bu makine ve aletlerin bir kısmının Türkiye’de yerli malzeme kullanılarak Türk mühendis ve işçileri tarafından imal edilmesinin sağlanacak olması, milli sanayi ve ülke ekonomisinin gelişmesine katkı sağlaması bakımından önemlidir.²⁰

MKEK Genel Müdürü’nün, fabrikaların faaliyetleri hakkında Zafer gazetesine verdiği bilgiye göre, hizmete başladığı günden itibaren 1/3 kapasite ile çalışan ve 7 bin işçiyi istihdam eden fabrikalar Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve İşletmeler Bakanı Muhlis Ete’nin tasvip ve emirleriyle yeni imkânlarla kavuşmuştur. Fabrikanın asli görevi savaş malzemesi üretmek olduğu için, Milli Savunma Bakanlığı önemli miktarda harp malzemesi siparişi vermiştir. Ancak traktör de dâhil olmak üzere ülke tarımında kullanılan birçok makine ve aletleri de kurum tarafından üretilirken bilhassa Şeker Şirketleri toprağı ekim çalışmalarında kullanılan mibzer gibi tarım aletlerini MKEK’nin imal etmesi yolunda talepte bulunmuştur. Yapılan bu üretim faaliyetleri sayesinde her yıl 37-38 milyon liralık bir dövizin ülke ekonomisine kazandırılması sağlanmıştır. Bunun yanı sıra ülkenin kömür ocaklarında yaygın olarak kullanılan ahşap direk malzemelerinin orman varlığını gittikçe azaltması ve ithalatının da ekonomiye 40-50 milyon liralık bir mâlî yük oluşturması, bu direklerin kurum fabrikalarında çelik olarak imal edilmesini zorunlu hale getirdiğinden 8 bin maden direğinin fabrika atölyelerinde üretilmesine karar verilmiştir.²¹

MKEK ayrıca marangoz fabrikasında 20, 35, 55 metrekare alan üzerinde 2,3 ve 4 odadan müteşekkil, 1.500, 3.300 ve 5.000 lira arasında değişen fiyatlarda seri ev imaline başlamıştır. Bu evler ara-

²⁰ “Muhtelif İşletmelerimiz Hakkında İşletmeler Bakanının Beyanati”, **İktisadi Yürüyüş**, Cilt: 12, Sayı: 265, Yıl: 12, 15 Ocak 1951, s. 23; Muhlis Ete, “İktisadi Devlet Teşekküllerimizin Çalışmaları”, **Türk Ekonomisi**, Sayı: 92, Yıl: 9, Şubat 1951, s. 42-43.

²¹ Ziya Tataç, “Olaylara Bakış, Ocak 1951, Sanayi Ekonomisi”, **Türk Ekonomisi**, Sayı: 92, Yıl: 9, Şubat 1951, s. 55; MKEK’nin kurumsallaşmasında önemli katkıları olan DP iktidarının 14 Mayıs 1950’de iktidara gelmesi ile ilgili basında yer alan haberler için Bkz.: **Cumhuriyet**, 16 Mayıs 1950, Sayı No: 9256; **Zafer**, 17 Mayıs 1950, Sayı No: 381; **Mücadele**, 18 Mayıs 1950, Sayı No: 136.

sında Tarım Bakanlığının göçmen tipi, Çalışma Bakanlığının işçi tipi, İşletmeler Bakanlığının halk tipi evleri çok rağbet görmüştür. Kuruma bağlı fabrikalarda Türk malı dikiş makineleri ile yerli gaz sobaları da imal edilmeye başlanmıştır.²²

Yaptığı üretim ve istihdam ettiği personelle ülkenin kalkınma programında kendine önemli görevler verilen MKEK, bir yıllık faaliyeti süresinde milli savunma siparişleri hariç dokuz milyon lirayı aşan bir malzeme imal ederek bu alanda başarı kazanmıştır.²³ 1951 yılının üretim programında 8 milyon lira tutarında tarım aletleri imalatı da yer aldığından toplam siparişler 20 milyon lirayı bulmuştur. MKEK'nin başına Genel Müdür olarak, Almanya'da mühendislik eğitimi almış harp araçları imalatı, işletmecilik, ticaret, organizasyon ve satın alma alanlarında deneyimli bir yüksek mühendis olan Celal İmre, 8 Şubat 1951 tarihinde vekâleten, 20 Mart 1951 tarihinde de asaleten atanmıştır. Celal İmre'nin iki genel müdür yardımcısından biri, teknik alanda çalışan yüksek mühendis Melih Barutçuoğlu, diğeri ise ticari işletmecilik alanında yetkili Nazım Şuçorandır. Kuruma, ayrıca idare meclisinde görev yapan tecrübeli sanayicilerin yanı sıra Avrupa ve ABD'de ihtisas yapmış teknik elemanlar da kazandırılmaya çalışılmıştır.²⁴

MKEK, bu yönetici, teknik eleman ve uzmanların çalışmaları sayesinde halk tipi ekonomik ev mobilyalarının yanı sıra dokuma ve her alanda ürünler imal etmiştir. Fabrikanın imal ettiği başlıca ürünler arasında yay, dişli, demir maden direği, ilaç püskürtme aleti, su süzgeci, polis copu, kapsül, dinamit, av fişegi, av barutu, av saçması, av tüfeği ve tabanca yer alır. Ayrıca çelik, bakır, pirinç, alüminyum malzemeleri, boru, tel, madeni levha ve demiryolu rayları da fabrikaların mamulleri arasında bulunur. MKEK'nin ürettiği daha birçok türde ürünler vardır. Bunlar, pancar mibzeri, pulluk demiri, disk, pamuk ve pancar üretiminde kullanılan sopa, pancar beli, yaba, tırmık,

²² Ziya Tataç, "Olaylara Bakış, Ocak 1951, Sanayi Ekonomisi", **Türk Ekonomisi**, Sayı: 92, Yıl: 9, Şubat 1951, s. 55.

²³ MKEK ve fabrikalarında görevli er durumundaki 538 kişinin askerliğinin ertelenmesi için 08.04.1952 tarih ve 3/14833 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı için Bkz.: **BCA**, Fon No: 30 18 1 2-Kutu No: 128-Dosya No: 31-Sıra No: 4.

²⁴ Aslan Tufan Yazman, "400 Milyon Sermaye İle Kurulan Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu Nasıl Çalışıyor? Neler İmal Ediyor?", **İktisadi Yürüyüş**, Cilt: 12, Sayı: 279-280, Yıl: 12, 18 Ağustos 1951, s. 24-25; **İktisadi Yürüyüş**, Cilt: 12, Sayı: 272, Yıl: 12, 30 Nisan 1951, s. 19.

duster, helezon yay, avadanlık, dişli, vida, çıkrık, çözümlü dolabı, yemek masası, sandalye, koltuk, etajer, polis gaz tabancası, köstebek ve kör fare tabancası, toz ve endüstri maskesi ve su süzgecinin yanı sıra kimya sanayiinde kullanılan sülfürik asit, sodyum sülfat gibi birçok imalat ürünleridir.²⁵

MKEK, bir yandan birçok türde ürünü imal ederek ekonomiye kazandırırken, öte yandan Bakanlar Kurulu tarafından Türkiye’de silah ve mühimmat üreten özel sanayi kuruluşlarının kontrolünün temin edilmesi amacıyla bunların tespiti yapılarak gerekli zamanlarda kontrol ve takibi gerçekleştirilmiştir.²⁶

MKEK Genel Müdürü Celal İmre, teşkilatının faaliyetleri hakkında basına verdiği demeçte kurumun sipariş rakamları üzerinde durmuştur. Bu rakamlara göre Tekel İdaresi’nden 1950 yılında 4.188.452, 1951’de 3.896.424 liralık sipariş alınmış iken, 1952 yılında bu rakam 5.058.664 liraya ulaşmıştır. Ayrıca diğer iktisadi devlet teşekküllerine ve piyasaya 1950 yılında 2.845.750 lira, 1951 yılında ise 4.643.959 lira tutarında üretim yapılırken bu rakam, 1952 yılı iş programında 35.638.244 lira olarak planlanmıştır. MKEK, orta halli çiftçiyi teçhiz programı kapsamında Zirai Donatım Kurumu ile işbirliğine giderek 10 bin adet mibzer ve kültivatör imaline başlamıştır. Kurum, fabrikalarında bir yandan pamuk çırçır makineleri ve pamuk mibzerleri imal ederken öbür yandan Etibank’ın Sarıyar Barajı inşaatında yabancı firmalarla rekabete girerek 1 milyon lira tutarında demir siparişi almıştır. Bunun yanı sıra, Türk Hava Kurumu’ndan da uçak motoru ve gövdesi imal etmek üzere kurulan fabrikayı devir almıştır. İlerleyen süreçte uçak motor fabrikasını esas kuruluş amacı doğrultusunda işletmeyi planlayan MKEK yetkilileri, mevcut haliyle tarım aletleri, yol makineleri, motopomplar, motorlu araçlar ve yedeklerini imal etmek için bu fabrikadan yararlanma yoluna gitmiştir. MKEK, malzeme satın alınması konusunda da Marshall Planı’n-

²⁵ **TBMM, Zabıt Ceridesi**, 1960 Yılı Muvazene-i Umumiye Kanunu Lâyihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, Dönem: 11, Toplantı: 3, Cilt: 12, Ankara, TBMM Matbaası, 1960, s. 30; Aslan Tufan Yazman, “400 Milyon Sermaye İle Kurulan Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu Nasıl Çalışıyor? Neler İmal Ediyor?”, **İktisadi Yürüyüş**, Cilt: 12, Sayı: 279-280, Yıl: 12, 18 Ağustos 1951, s. 25-26; TC Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, **50 Yılda Türk Sanayii**, Ankara, Mars Matbaası, 1973, s. 32.

²⁶ Ziya Tataç, “Olaylara Bakış, Nisan 1951, Sanayi Ekonomisi”, **Türk Ekonomisi**, Sayı: 96, Yıl: 9, Haziran 1951, s. 187.

dan sınırlı olarak faydalanmıştır.²⁷

MKEK fabrikalarında bir yandan tarım aletlerinin yanı sıra fındık kırma makineleri de üretilmeye başlanırken diğer yandan kurumun Ankara fabrikasında imal edilen av tüfekleri 1953 yılı içerisinde piyasaya sürülmüştür. Ayrıca tarım aletlerinden olan disk harrowlar'ın üretilmesi için yapılan çalışmalarda da epey mesafe kat edilmiştir. Kurum imal ettiği bu mamullerden dolayı ülkede 1953 yılı itibariyle 35 milyon liralık bir döviz tasarrufu sağlamıştır.²⁸

Kurum, uçak motor fabrikasında kuruluş amacına uygun olarak hava kuvvetleri için eğitim uçakları imalatına başladığından 1954 yılı içerisinde ilk parti uçaklardan 100 adet üretilip teslimatının yapılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca Türk köylüsünün zirai kalkınmasına hizmet etmek amacıyla kurum fabrikalarında imal edilen hububat mibzerlerinin 7 binincisi 1953 yılının Aralık ayı içerisinde silah fabrikasında yapılan bir törenle hizmete girmiştir. Marshall Yardımı'ndan karşılanan ödenekle kuruma verilen bu siparişler, küçük çiftçiyi modern tarım aletleriyle donatmayı amaçlamıştır.²⁹

MKEK, üretim faaliyetlerini artırmasının yanı sıra fabrikalarına ilave üniteler ekleyerek imalat miktarını daha da yükseltmeye çalışmıştır. Kırıkkale'de Mermi Fabrikası'nın ilave ünitesi bunlardan biridir. Yeni ünitenin inşa edileceği alanda temel atma törenine katı-

²⁷ Ziya Tataç, "Olaylara Bakış, Ağustos 1952, Sanayi Ekonomisi", **Türk Ekonomisi**, Sayı: 111, Yıl: 10, Eylül 1952, s. 284; MKEK, Sümerbank, Etibank, MTA Enstitüsü kurumları ile Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketine bağlı işletmelerde kullanılmakta olan motorlu ve motorsuz taşıma araçlarına milli savunma ödevi uygulanmaması hakkındaki 8 Nisan 1952 tarih ve 3/14837 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı için Bkz.: **BCA**, Fon No: 30 18 1 2-Kutu No: 128-Dosya No: 31-Sıra No: 8.

²⁸ Ziya Tataç, "Olaylara Bakış, Kasım 1953, Sanayi Ekonomisi", **Türk Ekonomisi**, Sayı: 127, Yıl: 12, Ocak 1954, s. 29; 5591 Sayılı MKEK Kanununun 10. maddesinin b fıkrası 20 Temmuz 1953 tarih ve 6179 Sayılı Kanunla değiştirilmiştir. **TBMM, Kanunlar Dergisi**, Dönem: 9, Cilt: 35, 20 Temmuz 1953, s. 992; **Resmi Gazete**, Sayı No: 8467, 25 Temmuz 1953.

²⁹ **Aynı Tarihi**, Sayı No: 241, Yıl: Aralık 1953, s. 3; **BCA**, Fon No: 30 1 0 0-Kutu No: 80-Dosya No: 508-Sıra No: 9; 1951-1952 döneminde direkt ve indirekt yardımlardan 70 milyon dolar olarak Türkiye'ye yapılan dış yardımların 2 milyon doları direkt, 2 milyon 500 bin doları indirekt olmak üzere toplamda 4 milyon 500 bin doları MKEK'ye tahsis edilmiştir. **TBMM, Tutanak Dergisi**, 1953 Yılı Gider Bütçeleri, Dönem: 9, Toplantı: 3, Cilt: 20, 16.02.1953, s. 236; 1952-1953 döneminde Marshall Yardımından MKEK'ye ayrılan ödenek miktarı 3.597.000 dolar olmuştur. DP (Demokrat Parti), **Kalkınan Türkiye**, Ankara, Desen Matbaası, 1954, s. 128.

larak bir konuşma yapan II. Menderes Hükümeti'nin 18 Eylül 1952 tarihinden 17 Mayıs 1954 tarihine kadar görev yapan İkinci İşletmeler Bakanı Sıtkı Yırcalı, konuşmasının bir bölümünde MKEK'nin bu yeni tesisinin büyük bir istikbale mazhar olacağını, memleketin her alanda ihtiyaç duyduğu makine ve parçalarını yapabilmek için ortaya çıkan imkânların verimli bir şekilde değerlendirileceğini söylemiştir.³⁰

Hükümet yetkilileri bir taraftan MKEK fabrikalarına üniteler ilave ederken, öbür taraftan yeni tesislerin temelini atarak bu alanda kurumun daha da büyümesine çaba sarf etmiştir. Atatürk Orman Çiftliği civarında tesisi kararlaştırılan ve makine ve teçhizatı Amerikan askeri yardımıyla temin edilen yeni fişek fabrikasının toprak hafriyatı çalışması 1954 yılının Mayıs ayı içerisinde yapılan bir törenle başlamıştır. Törene Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes, milletvekilleri, askeri yetkililer ve diplomatlar katılmıştır. Kurulacak bu fişek fabrikasında hafif silahlar ile ağır makineli tüfeklerde kullanılan izli ve çelik çekirdekli mermilerin imali sağlanacaktır. Fabrikanın üretimi 7,62 ve 12,7 mm çapa göre projelendirilirken, yerleşkesinde 375 dekar arazi üzerine dağılmış çeşitli bina ve tesisler bulunur. Fabrikanın faaliyete geçmesi ile yıllardan beri orduya hizmet eden hipodrom civarındaki fişek fabrikasının idare ve işletme elemanları bu fabrikada görev alacaktır. 37 milyon liraya mal olacağı hesaplanan fabrikanın 22 milyon lira tutarında tezgâh ve teçhizat ihtiyacı ABD tarafından temin edilmiştir.³¹

MKEK, şeker üretiminde pancar tarımı için gerekli alet ve makineleri de yaparak köylünün hizmetine sunmuştur. Şeker Şirketi'nin yetkilileri, mevcut şeker fabrikalarının pancar üretiminde kullanılan gerekli aletlerinin kurum fabrikalarında imalinin uygun olacağını göz önüne getirerek 12 milyon 770 bin liralık bir sipariş vermiştir. Bu siparişler için gerekli malzemenin Kırıkkale Çelik Fabrikası ile

³⁰ Ziya Tataç, "Olaylara Bakış, Ocak 1954", **Türk Ekonomisi**, Sayı: 129, Yıl: 12, Mart 1954, s. 93; Askeri fabrikalar tekaüt ve muavenet sandığı ile ilgili 6096, 6302 ve 6778 sayılı kanunların ayrıntıları için Bkz.: **TBMM, Kanunlar Dergisi**, Dönem: 9, Cilt: 35, 2 Temmuz 1953, s. 746-747; **Resmi Gazete**, Sayı No: 8453, 9 Temmuz 1953; **TBMM, Kanunlar Dergisi**, Dönem: 9, Cilt: 36, 2 Mart 1954, s. 669; **Resmi Gazete**, Sayı No: 8652, 8 Mart 1954; **TBMM, Kanunlar Dergisi**, Dönem: 10, Cilt: 38, 9 Temmuz 1956, s. 1081; **Resmi Gazete**, Sayı No: 9358, 14 Temmuz 1956.

³¹ **Ayin Tarihi**, Sayı No: 258, Yıl: Mayıs 1955, s. 19.

Karabük Demir ve Çelik Fabrikası'ndan temin edilmesi yoluna gidilmiştir. 1955 yılı başına kadar hazırlanmış 10 bin adet tırmık ile 435 adet dörtlü pancar mibzerinden 135 adedi Akhisar, Soma, Susurluk, Bandırma, Balıkesir, Burdur, Egridir, Kırkağaç ve Keçiözü'ya sevk edilmiştir.³²

Bu sıralarda MKEK tarafından imaline başlanan eğitim uçaklarının yavaş yavaş hizmete girdiği görülür. Kurum yetkilileri, Türk işçisinin emeği ile meydana getirilen bu *Uğur Tipi Uçaklardan* üç adedini hibe etmek amacıyla Etimesgut Askeri Havaalanında III. Menderes Hükümeti'nin 17 Mayıs 1954 tarihinden 15 Nisan 1955 tarihine kadar görev yapan Dış İşleri Bakanı Fuat Köprülü'nün katıldığı bir törenle 1955 yılının Mart ayı içerisinde Ürdün Elçisi'ne teslim etmiştir. Bu yolda faaliyetlerini sürdüren MKEK, Hava Kuvvetleri Komutanlığının eğitim uçakları ihtiyacını karşılamak için aldığı siparişlerden ilk parti olarak yedi adet Uğur Tipi Uçağı, 1955 yılının Mart ayının sonlarına doğru adı geçen komutanlığa teslim etmiştir.³³

III. Menderes Hükümeti'nin 17 Mayıs 1954 tarihinden 9 Aralık 1955 tarihine kadar görev yapan Maliye Bakanı olan Hasan Polatkan, Demokrat Parti'nin 4. Büyük Kongre'sinin 15 Ekim 1955 tarihli toplantısında Genel İdare Kurulu sözcüsü olarak parti icraatları hakkında sunduğu raporda, MKEK'nin üretim ve yatırım faaliyetleri hakkında bilgiler vermiştir. Bu bilgilere göre, kuruma bağlı tesislerden bir kısmının genişletilmesi ve ıslahı için DP'nin iktidarı döneminde 16 milyon 219 bin lirası dış finansman olmak üzere toplamda 23 milyon 120 bin liralık bir yatırım yapılmıştır. Ankara'da inşasına başlanan fişek fabrikasının 29 milyon 651 bin lirası dış finansman olmak üzere toplamda 38 milyon 536 bin liraya mal olması hesaplanırken bu fabrikanın 1957 yılında tamamlanarak faaliyete geçmesiyle yılda 66 milyon 500 bin fişek imal edilecektir. Bunun yanı sıra 20 milyon 778 bin lirası dış kredi olmak üzere toplamda 34 milyon

³² **Ayın Tarihi**, Sayı No: 254, Yıl: Ocak 1955, s. 17-18; MKEK 1954 yılında ihtiyaç maddelerinden özellikle dış ülke kökenli olanları tedarikte karşılaştığı imkânsızlıklar nedeniyle adı geçen yıla ait 106.4 milyon liralık imalat programının ancak % 50,6'sını yani 54,07 milyon liralık kısmını gerçekleştirebilmiştir. **TBMM, Zabıt Ceridesi**, Dönem: 10, Toplantı: 2, Cilt: 10, 39. Birleşim, 20.02.1956, s. 345; MKEK faaliyet alanını Milli Müdafaa ihtiyaçları ve inhisar maddeleri dışına çıkarak birçok tarım makinelerinin imaline de yöneltmiştir. **TBMM, Zabıt Ceridesi**, Dönem: 10, Toplantı: 3, Cilt: 14, 1. Birleşim, 01.11.1956, s. 9.

³³ **Ayın Tarihi**, Sayı No: 256, Yıl: Mart 1955, s. 40, 61.

466 bin liraya mal olacağı hesaplanan yeni tevsî, ikmal ve ıslahlara da girişilmiştir. Bu suretle 1950 yılından sonra MKEK tarafından yapılan girişimlerle önemli bir kısmı tamamlanmış diğerleri de hızla sürmekte olan tevsî, ıslah ve yeni tesislerin maliyeti 66 milyon 648 bin lirası dış kredi olmak üzere toplamda 96 milyon 122 bin liraya ulaşacaktır.³⁴

3.1. MKEK'nin Yerli ve Yabancı Şirketlerle Kurduğu Ortaklıklar ve Üretim Çalışmaları

MKEK, ülke içerisinde kurduğu yeni tesislerle savunma sanayii başta olmak üzere endüstrinin birçok alanında üretim çalışmalarına katılmasının yanı sıra yerli ve yabancı şirketlerle oluşturduğu ortaklıklarla farklı alanlarda bu üretim faaliyetlerini sürdürmeye çaba sarf etmiştir. Kurum, devlet müesseseleri ve yabancı bir Amerikan şirketinin iştirakiyle traktör imali için harekete geçmiştir. 1954 yılının Mayıs ayı içerisinde Başbakan Adnan Menderes, DP Hükümeti'nin bakanlarından İşletmeler Bakanı Sıtkı Yırcalı, II. Menderes Hükümeti'nin 9 Mart 1951 tarihinden 17 Mayıs 1954 tarihine kadar görev yapan Tarım Bakanı Nedim Ökmen ve Bayındırlık Bakanı Kemal Zeytinoglu'nun katılımıyla traktör imali yolunda bir şirketin teşkil edilmesi için toplantı yapılmıştır. Toplantıda MKEK, Ziraat Bankası, Zirai Donatım Kurumu, Tarih ve Çukobirlik yöneticileri ile Amerikan Firması Minneapolis Moline Şirketi yöneticileri arasında icra edilen bir sözleşme ile 20 milyon lira sermayeli *Minneapolis Moline Türk Traktör ve Ziraat Makineleri Anonim Şirketi* kurulmuştur.³⁵ Mukaveleye göre ilk yıl içinde şirket, imal edeceği motor, traktör ve aletlerinin takım ve teçhizatını kuracak, ikinci yıl, 2 bin traktörün % 40 parçasını Türkiye'de imale başlayacaktır. Üçüncü yıl ise üretim

³⁴ **TBMM, Zabıt Ceridesi**, 1956 Yılı Bütçe Kanunu Lâyhıası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, Dönem: 9, Toplantı: 2, Cilt: 10, S. Sayısı, 59, Ankara, TBMM Matbaası, 1956 s. 25; **TBMM, Zabıt Ceridesi**, Dönem: 10, Toplantı: 2, Cilt: 8, 1. Birleşim, 01.11.1955, s. 14; **Ayın Tarihi**, Sayı No: 263, Yıl: Ekim 1955, s. 78; MKEK'nin 1950-1956 yılı sonuna kadar fiili yatırım ödemeleri ile projelerin tamamlanması için sonraki yıllarda yapılması gerekli ödemeleri gösterir cetvel için Bkz.: **TBMM, Zabıt Ceridesi**, 1956 Yılı Masraf Bütçeleri, Dönem: 10, Toplantı: 3, Cilt: 17, 41. Birleşim, 20.02.1957, s. 476.

³⁵ **BCA**, Fon No: 30 1 0 0 -Kutu No: 81-Dosya No: 512-Sıra No: 1; **TBMM, Zabıt Ceridesi**, 1955 Yılı Masraf Bütçeleri Dönem: 10, Toplantı: 1, Cilt: 5, 18.02.1955, s. 405; **TBMM, Zabıt Ceridesi**, Dönem: 10, Toplantı: 2, Cilt: 8, 1. Birleşim, 01.11.1955, s. 14; **Resmi Gazete**, Sayı No: 8767, 29 Temmuz 1954; **Akis**, Sayı: 2, Yıl: 22 Mayıs 1954, s. 17; **Ayın Tarihi**, Sayı No: 246, Yıl: Mayıs 1954, s. 16.

miktarını 3.500'e çıkarmakla birlikte yeni bir tip traktör ile biçerdöver imalatına geçecektir. Dördüncü yılsonunda ise 5 bin traktör imali mümkün hale gelirken bu yılın sonundan itibaren bu traktörlerin % 100'üne yakın parçalarının ülkede imali gerçekleştirilecektir. Tesis edilecek fabrika yalnız motor ve traktör imali ile kalmayacak aynı zamanda çeşitli tarım aletlerini de üretecektir.³⁶ Şirketin kuruluşu 25 Haziran 1954 tarihli Bakanlar Kurulu Kararıyla onaylanarak, 29 Temmuz 1954 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanmıştır.³⁷

Bu şirket kuruluş tarihinden itibaren harekete geçerek Makine Kimya Endüstrisi Kurumu'ndan 6 milyon 600 bin liraya satın aldığı uçak motor fabrikasına getirdiği traktör, tarım alet ve ekipmanlarının montajına girişmiş, Türkiye'nin arazisine uygun olduğu tespit edilen 40 beygir gücündeki *U tipi* 50 adet traktörün üretiminin bitirilmesi ve satışa sunumunu sağlamıştır.³⁸

MKEK ortaklığıyla kurulan şirketlerin farklı alanlarda hizmet girişimlerini sürdürdüğü görülür. Makine sanayiinde ve özel çelik üretiminde kullanılan ferrokromun Türkiye'de imal edilmesi için 5 milyon lira sermaye ile yeni bir şirket kurulurken, bu şirkete Fransız grubu 2 milyon lira ile iştirak etmiş, MKEK, Etibank ve Sümerbank ise yerli sermaye olarak bu ortaklığa katılmıştır. Kurulacak ferrokrom fabrikasının maliyeti 13 milyon lira olarak hesaplanırken yılda 100 milyon kilovat saat elektrik harcanması ve 25 bin ton krom cevheri işlenmesi karşılığında 8 bin ton ferrokrom ve 4 bin ton karpit üretilmesi öngörülmüştür.³⁹

³⁶ **Ayın Tarihi**, Sayı No: 246, Yıl: Mayıs 1954, s. 16-17.

³⁷ **BCA**, Fon No: 30 1 0 0 -Kutu No: 81-Dosya No: 512-Sıra No: 1.

³⁸ **Türk Ekonomisi**, Sayı 142, Yıl: 13, Nisan 1955, s. 125-126; **Zafer**, 5 Mart 1955, Sayı No: 2220; Nadir Yurtoğlu, **Demokrat Parti Dönemi Tarım Politikaları ve Siyasi Sosyal Ekonomik Hayata Tesirleri (1950-1960)**, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2017, s. 122-123; MKEK'ye ait motor fabrikasının traktör sanayii ile meşgul olmak üzere Türkiye'de kurulacak anonim şirketlere kısmen veya tamamen kiralanması veya satılması 5591 Sayılı Kanuna ek olarak hazırlanmış 6411 Sayılı Kanunla gerçekleşmiştir. **TBMM, Kanunlar Dergisi**, Dönem: 10, Cilt: 37, 9 Haziran 1954, s. 1; **Resmi Gazete**, Sayı No: 8730, 16 Haziran 1954.

³⁹ **Ayın Tarihi**, Sayı No: 256, Yıl: Mart 1955, s. 15; MKEK'nin yerli ve yabancı teşekküllerle kurduğu ortaklıkların yanı sıra Demokrat Parti Hükümeti de madencilik konusuna daha da eğilerek ihracata ağırlık vermiş, Gökova limanından ABD'ye 1.500 ton krom madeni ihraç edilmiştir. **Akşam**, 12 Mart 1955, Sayı No:13090.

MKEK yetkilileri, yerli ve yabancı iştirakleriyle kurduğu şirketlerin farklı alanlarda hizmet girişimlerine devam etmiştir. Kurum görevlileri ile *İller Bankası*, *Fransız Aster Şirketi* ve *Sahat Türk Anonim Şirketi* yetkilileri arasında yapılan görüşme neticesinde *Su Sayaçları Türk Anonim Şirketi*'nin sözleşmesi imzalanmıştır. Bilhassa su saatleri ve motor imalatı alanında tanınmış Aster Firması 6224 Sayılı *Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu*'ndan yararlanarak şirket sermayesine % 30 oranında iştirak etmiştir.⁴⁰ Aster lisansı adı altında MKEK tarafından imal edilen belediyelerin su saatleri ihtiyacı artık daha geniş ölçüde yeni şirketin kuracağı tesislerden sağlanacağı gibi, bu tesisler Fransız teknolojisinden faydalanarak ülkenin ve belediyelerin ihtiyacı olan her türlü, elektrik ve havagazı saatleri, ölçü aletleri ve benzeri mekanik imalat ve döküm işleri ile de ilgilenecektir. 50 bin saat üretebilecek bir kapasite ile çalışmalara başlayacak olan şirketin amacı kısa sürede bu üretimini 100 bin saate çıkarmaktır.⁴¹

Türkiye'de 7 bini aşan personeli ve 14 modern fabrikası ile çağın teknolojik imkânlarına göre teşkil edilen önemli sanayi kuruluşlarından biri olan MKEK, kurulduğu tarihten itibaren Milli Savunma Bakanlığı'na yaptığı imalat normal düzeyde seyrederken sivil sektöre yaptığı üretim miktarını 3 kat artırarak 70 milyon liraya yükseltmiştir. Bu üretime ilaveten NATO Devletleri ihtiyacına tahsis edilmek üzere ABD tarafından 12 milyon doları bulan bir mühimmat siparişi daha verilirken bu siparişlerin de imali tamamlanarak teslimatı yapılmıştır.⁴²

MKEK, piyasaya yaptığı üretimle büyümesini sürdürürken bu büyümesine paralel olarak iştiraklerini de artırmıştır. *Minneapolis Moline Türk Traktör ve Ziraat Makineleri Anonim Şirketi*, *Maden Hurdacılık Türk Anonim Şirketi*, *Makine Yedek Parçalar Türk Anonim Şirketi*, *Maden İnşaat İşleri Türk Anonim Şirketi*, *Federal Türk Kamyonları Anonim Şirketi*, *Azot Sanayi Müessesesi* ve *Süper Fos-*

⁴⁰ 18 Ocak 1954 tarih ve 6224 Sayılı *Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu*'nun içeriği için Bkz.: **TBMM, Kanunlar Dergisi**, Dönem: 9, Cilt: 36, 18 Ocak 1954, s. 88-91; **Resmi Gazete**, Sayı No: 8615, 23 Ocak 1954; 6224 Sayılı Kanunun TBMM'deki müzakereleri için Bkz.: **TBMM, Tutanak Dergisi**, Dönem: 9, Toplantı: 4, Cilt: 27, 18.01.1954, s. 212-236.

⁴¹ **Ayın Tarihi**, Sayı No: 272, Yıl: Temmuz 1956, s. 10.

⁴² **Ayın Tarihi**, Sayı No: 274, Yıl: Eylül 1956, s. 46; **TBMM, Zabıt Ceridesi**, 1959 Yılı Bütçe Kanunu Lâyihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, Dönem: 11, Toplantı: 2, Cilt: 7, S. Sayısı 41, Ankara, 1959, s. 39; MKEK, ABD'den 1953 yılında 8,5, 1954 yılında da 3,5 milyon dolarlık siparişler alarak teslimatını yapmıştır. **TBMM, Zabıt Ceridesi**, 1955 Yılı Masraf Bütçeleri Dönem: 10, Toplantı: 1, Cilt: 5, 18.02.1955, s. 405.

fat Fabrikası bu iştirakler arasında yer almıştır. Kurum ayrıca 1957 yılında yeni fabrikalar ve ilave tesisleri için 70 milyon liralık bir ödenek tahsis etmiştir.⁴³

Kurumun iştiraklerinden biri de Türk- Alman işbirliğinin bir tezahürü olarak 1956 yılı Kasım ayı başında kurulan *Çelik Limited Şirketi*dir. MKEK ile *Stahlwerke Südwestfalen* arasında tesis edilen bu şirkete, MKEK'nin *Maden Hurdacılık Türk Anonim Şirketi* % 49 Alman şirketi de % 51 oranında iştirak etmiştir. Şirketin nihai sermayesi en az 2 milyon Alman Markı olacaktır. Alman grubu sermaye hissesini çelikhane ve haddehane tesislerinin teşkil edilmesiyle değerlendirecek, bu tesisler *Çelik Limitet Şirketi* tarafından MKEK'ye devredilecektir. Türk sermayedarlar sermaye hisselerinin büyük bir kısmını nakden ödeyeceklerdir.⁴⁴ Böylelikle Kırıkkale Çelik Fabrikasının tevsii neticesinde halitalı (alaşım elementli) ve yüksek vasıflı çelik üretimi 2-3 kat artacaktır. Bu çelikler öncelikle silah imalinde kullanılırken sivil ihtiyaçlara da cevap verecektir.⁴⁵

MKEK ile *Stahlwerke Südwestfalen Şirketi* arasında kurulan *Çelik Limited Şirketi* ve Türk-Alman işbirliğinin meydana getirdiği yakınlık Almanya ile DP Hükümeti arasında bir mühimmat imali konusunda sözleşmenin yapılmasına da ön ayak olmuştur. Almanya Hükümeti hesabına Türkiye tarafından üretimi kararlaştırılan 740 milyon mark tutarında mühimmat siparişine ait sözleşme, *Alman Federal Meclisi* tarafından kabul edilirken, imalata başlanabilmesi için gerekli 255 milyon marklık avans Merkez Bankası hesabına havale edilmiştir.⁴⁶ 1959 yılında bu imalatın gerçekleşebilmesi için fabrikaların genişletilmesi çalışmalarına 141 milyon lira harcanırken, 1960 yılında yapılacak bu harcama 120 milyon liraya ulaşacaktır.⁴⁷

⁴³ **Aydın Tarihi**, Sayı No: 274, Yıl: Eylül 1956, s. 46-47.

⁴⁴ **Aydın Tarihi**, Sayı No: 278, Yıl: Ocak 1957, s. 50.

⁴⁵ **Aydın Tarihi**, Sayı No: 278, Yıl: Ocak 1957, s. 50; MKEK'ye bağlı muhtelif tesislerin genişletilmesi ve ıslahı amacıyla 1956 yılı sonuna kadar 41 milyon 700 bin liralık yatırım gerçekleştirilmiştir. Ayrıca Ankara Fişek Fabrikası da dâhil olmak üzere 8 proje üzerinde toplam 58 milyon lirayı aşan yatırımların uygulanması üzerinde çalışmalar yapılmıştır. **TBMM, Zabıt Ceridesi**, Dönem: 10, Toplantı: 3, Cilt: 17, 41. Birleşim, 20.02.1957, s. 319.

⁴⁶ **Aydın Tarihi**, Sayı No: 282, Yıl: Mayıs 1957, s. 9; **TBMM, Zabıt Ceridesi**, Dönem: 10, Toplantı: 3, Cilt: 17, 41. Birleşim, 20.02.1957, s. 319; **TBMM, Zabıt Ceridesi**, 1958 yılı Bütçe Kanunu Lâyihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, Dönem: 11, Toplantı: 1, Cilt: 2, S. Sayısı: 31, Ankara, TBMM Matbaası, 1957, s. 19.

⁴⁷ **TBMM, Zabıt Ceridesi**, 1960 Yılı Muvazene-i Umumiye Kanunu Lâyihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, Dönem: 11, Toplantı: 3, Cilt: 12, Ankara, TBMM Matbaası, 1960, s. 30-31.

MKEK'ye ait fabrika ve tesislerin ıslah ve genişletilmesi ve yeni fabrikaların kurulması konusunda uygulamaya konan projelerin tamamlanması için 290 milyon lirası dış, 364 milyon lirası da iç ödeme üzere toplamda 654 milyon liralık bir yatırım yapılması öngörülürken bunun Şubat 1959 tarihi itibarıyla ancak 124 milyon liralık kısmı gerçekleştirilebilmiştir.⁴⁸

MKEK'de yaşanan bu gelişmeler Cumhurbaşkanı Celal Bayar tarafından TBMM'nin 1 Kasım 1959 tarihli 3. Toplanma Yılı'nın açılış konuşmasında gündeme getirilmiştir. Bayar kurumun fabrikaları ve yatırım programı hakkında şunları söylemiştir: “*Çeşitli imalat yapan 14 fabrikasıyla ağır sanayimizin mühim bir kolunu teşkil eden MKEK'de 319 milyonu dış finansman olmak üzere 590 milyon liralık bir yatırım programının 250 milyon liralık kısmını tahakkuk ettirmiştir.*”⁴⁹ Bu ifadelerle Bayar, ağır sanayinin önemli bir kolunu teşkil eden MKEK'ye yapılacak 590 milyon liralık muazzam yatırımın hemen yarısına yakınının gerçekleştiğini vurgulamıştır.⁵⁰

Kuruluşundan itibaren MKEK'ye yapılan yatırımlar sayesinde ülkede başta savunma sanayii olmak üzere birçok alanda bir hayli gelişme sağlanarak üretim miktarı yıldan yıla artırılmıştır. Savunma sanayii alanında üretilen çeşitli türde silah, mermi, top, barut, fişek, dinamit, trotil başta olmak üzere birçok savaş malzemesini imal eden MKEK, uluslararası arenada ülkenin ekonomik ve siyasal alandaki gücünü belirleyen unsurlardan biri olan bu sanayi alanında ve ülkenin ulusal güvenliğini sağlama konusunda üzerine düşen ödevi yerine getirmiştir. MKEK fabrikalarında ürettiği bu silahlar sayesinde, hem ülkeyi koruyabilecek dinamizmi kazandırmaya çalışırken hem de düşmanca tavır içerisinde girerek emperyalist eğilim taşıyan ülkelere karşı caydırıcılık görevini üstlenmiştir.

Dış ülkelere milyonlarca dolar döviz ödenmek suretiyle alınacak bu savaş malzemelerinin ülke içerisinde MKEK'nin tesislerinde yerli çalışanlar ve onların tezgâhları aracılığıyla üretilmesi,

⁴⁸ TBMM, **Zabıt Ceridesi**, Dönem: 11, Toplantı: 2, Cilt: 7, 40. Birleşim, 20.02.1959, s. 298.

⁴⁹ TBMM, **Zabıt Ceridesi**, Dönem: 11, Toplantı: 3, Cilt: 10, 1. Birleşim, 01.11.1959, s. 10.

⁵⁰ Bayar'ın bu ifadelerinde yer bulan rakamlar 1959 yılı bütçe görüşmeleri esnasında 38. dipnotta verilen rakamlarla uyuşmamaktadır.

ülke ekonomisine önemli katkı sağlamasının yanı sıra silah satın alınmaya tahsis edilecek milli dövizin ekonominin başka alanlarında yatırım aracı olarak kullanılmasını temin etmiştir. Kurumun binlerce çalışana ve onun ailelerine iş kapısı olması ve onların devlet kademesinde istihdamını sağlaması dikkate alınması gereken bir başka gelişmedir.

MKEK, savunma sanayii dışında, ekonominin hemen her sahasında devlet kurumlarının imalat ihtiyacını gidermesi ve halkın kullandığı alet ve edevat gereksinimini karşılaması, iktisadi bir devlet teşekkülü halinde tesis edilmiş bu kurumun devletin halka olan hizmet anlayışını göstermesi bakımından da bir vesile olmuştur. Ahşaptan imal edilen evler, ekonomik mobilyalar ve dokuma tezgâhları başta olmak üzere, her türlü demir, çelik, bakır, alüminyum, pirinç, boru ve tel malzemelerinin yanı sıra tarım alet ve makineleri ile kimya sanayii alanında kullanılan mamullerin kurum tesislerinde üretilmesi, Türk endüstri tarihinin yaşanan en önemli gelişmeleri arasında yerini almıştır.

MKEK fabrikalarında imal edilen yukarıdaki ürünlerin ithalatla karşılanmaması ülkenin milli ekonomisine ağır bir mâlî yük getirmesini engellemesinin yanı sıra ihracatın ithalatı karşılayamamasından doğacak cari açığın büyümesine ve dolayısıyla da ülkenin ekonomik bir sıkıntıya düşmesine de mani olmuştur.

Tablo 1’de 1959 yılında MKEK’ye bağlı fabrikalarla bu fabrikaların imalat türleri ve yıllık üretim kapasiteleri gösterilmiştir.

TABLO: 1. MKEK'ye Bağlı Fabrikaların İmalat Türleri ve Yıllık Üretim Kapasiteleri (1959)

Fabrikanın Adı	Üretim Türü	Yıllık Üretim Kapasitesi	Miktarı
Kırıkkale Çelik Fb.	Çelik Bloklar, Hadde Mamulleri	10.000	Ton
Kırıkkale Pirinç Fb.	Pirinç Bloklar, Hadde Mamulleri, Silah Mühimmatı Malzemeleri	4.000	Ton
Kırıkkale Barut Fb.	Nitro Selülozlu Barut	300	Ton
Elmadağ Barut ve Patlayıcı Madde Fb.	Nitro-Gliserinli Barut	300	Ton
	Karabarut	180	Ton
	Dinamit	1.800	Ton
	Trotil	600	Ton
	Fitil	9.000	Kilometre
Kırıkkale Mühimmat Fb.	81 mm. lik Havan Mermisi	300.000	Atım
	105 mm'lik Top Mermisi	180.000	Atım
	15'lik Top Mermisi	30.000	Atım
Ankara Fişek Fb.	Muhtelif Harp Fişegi	95.600.000	Adet
	Muhtelif Tabanca Fişegi	5.000.000	Adet
İstanbul Av Fişegi Fb.	Muhtelif Av Kovanı	3.700.000	Adet
	Muhtelif Av Fişegi	2.000.000	Adet
	Saçma	540.000	Kilogram
Kayaş Kapsül Fb.	Çeşitli Kapsül	51.000.000	Adet
Ankara Silah Fb.	Muayyen Tipte Mamul Yapmamaktadır	-	-
Kırıkkale Top Fb.	7,5'lik Top	48	Adet
	15'lik Top	24	Adet
	Tabanca (7,65 veya 9 mm)	20.000	Adet
	Av Tüfegi (12 veya 16 Çap)	11	Adet
Mamak Gaz Maskesi Fb.	Komple Maske	100.000	Adet
Ankara Marangoz Fb.	Muhtelif Sandık	100.000	Adet
	Kundak Taslağı (Piyade ve Av Tüfegi İçin)	50.000	Adet
Etimesgut Uçak Fabrikası	Uçak (2200 libreye kadar sıklıkta)	100	Adet
Kırıkkale Kuvvet Merkezi	Elektrik Enerjisi	12.000.000	Kws

Kaynak: **TBMM, Zabıt Ceridesi**, 1960 Yılı Muvazene-i Umumiye Kanunu Lâyihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, Dönem: 11, Toplantı: 3, Cilt: 12, Ankara, TBMM Matbaası, 1960, s. 31.

Tablo 1’de 1959 yılında MKEK’ye bağlı bütün fabrikalarda imalat türleri ile yıllık üretim kapasiteleri verilmiştir. İstanbul, Ankara ve Kırıkkale’de yer alan çelik, pirinç, barut, mühimmat, fişek, silah, gaz maske ile marangoz ve uçak fabrikaları sayıca Ankara ve Kırıkkale’de fazla olduğu görülür. Bu işletmelerden malzeme fabrikaları olarak Kırıkkale’de çelik ve pirinç; kimya fabrikaları olarak Kırıkkale’de barut, Ankara Elmadağ’da barut ve patlayıcı madde; mühimmat fabrikaları olarak Kırıkkale’de mühimmat, Ankara’da fişek, İstanbul’da av fişeği, Ankara Kayaş’ta kapsül; makine fabrikaları olarak Ankara’da silah, Kırıkkale’de top, Mamak’ta gaz maske; marangoz fabrikası olarak Ankara’da marangoz; uçak fabrikası olarak da yine Ankara Etimesgut’ta uçak fabrikaları yer alır. Bu fabrikalarda her çeşit silah, top, mermi, barut, maske gibi çeşitli savaş malzemeleri üretilmesinin yanı sıra çelik ve pirinç blokları ile hadde mamulleri ve uçak üretimi de yapılmıştır.

Sonuç

Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğü’nün 8 Mart 1950 tarihinde Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu adı altında iktisadi bir devlet teşekkülü haline getirilerek Milli Savunma Bakanlığı’nın bütün askeri ihtiyaçlarını temin etmeye yetkili kılınması, Türk Savunma Sanayii bakımından önemli bir gelişme olmuştur. Zira askeri fabrikalardan bu tarihten itibaren kurum bünyesinde daha verimli bir şekilde yararlanılmaya başlanırken tesislere eklenen ilave üniteler, inşa edilen yeni fabrikalar ve gerçekleştirilen yerli ve yabancı ortaklıklarla yapılan imalat, artan istikrarlı bir üretim biçimine dönüştürülmüştür.

MKEK, ürettiği çeşitli türde silah, mermi, top, barut ve fişek gibi savaş malzemeleri sayesinde Türk savunma sanayii sektörünün gelişmesine önemli ölçüde katkı sağlamıştır. Bunun yanı sıra, ülkenin ulusal güvenliğini sağlama konusunda da önemli işlevi yerine getirmiştir. MKEK tarafından üretilen bu savaş malzemeleri ile bir yandan ülkenin savunma refleksinin artırılması gerçekleştirilirken, öbür yandan emperyalist eğilim taşıyan memleketlere karşı caydırıcılık görevi üstlenilmiştir.

Yabancı ülkelere döviz ödenerek ithal edilecek her türde savunma silahlarının MKEK fabrikalarında üretilmesi, ülkenin milli ekonomisine milyonlarca dolar destek sağlamanın yanı sıra bu alanda

kullanılacak dövizin ekonominin başka sektörlerine kaynak olarak aktarılmasına yol açmıştır. Fabrikalarında binlerce işçiyi barındırmak amacıyla onlara istihdam alanı açarak iş imkânları sunmasının yanı sıra tesislerinin yoğun olarak bulunduğu Kırıkkale, Ankara gibi şehirlerin büyümesine ve ekonomisinin canlanmasına vesile olması da kurumun kazanımları arasında ayrıca yerini almıştır.

MKEK, savunma sanayii dışında, hemen her alanda halkın ve kamu kuruluşlarının imalat ihtiyacını gidermede önemli bir fonksiyonu icra etmiştir. Marangoz fabrikasında çeşitli ebatta imal ettiği evler, mobilyalar, dokuma tezgâhları ile ahşap ve mobilya imalat sektörüne; çelik fabrikasında ürettiği demir, çelik, boru ve tel malzemeleri üretimi ile demir ve çelik sektörüne; pirinç fabrikasında pirinç ve çeşitli metal üretimiyle, demir dışı metaller sektörüne; çeşitli fabrikalarında ürettiği tarım alet ve makineleri ile tarım sektörüne; sülfürik asit, sodyum sülfat üretimiyle kimya sektörüne; maden direği üretimiyle orman sektörüne; Etimesgut Uçak Fabrikasının ürettiği uçak üretimi ile de havacılık sektörüne önemli katkı sağlamıştır.

MKEK fabrikalarında üretilen ve birçok sektöre destek olduğu bilinen bu ürünlerin dış ülkelerden ithalat yoluyla temin edilmesinin önüne geçilmesi, ülkenin milli ekonomisine ağır bir yük getirmesine ket vurmasının yanı sıra, cari açığın büyümesine ve dolayısıyla ülkenin bir ekonomik sıkıntıya girmesine de engel olmuştur.

Netice itibariyle, MKEK ülke içerisinde faaliyet gösteren fabrikaları ve endüstrinin hemen her alanında ürettiği mamulleri sayesinde Türk ekonomisinde itici gücü olma rolünü farklı fonksiyonlarıyla çeşitli alanlarda icra ederek savunma sanayiine önemli katkılar sağlayabilmiştir.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Belgeleri

BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ (BCA)

BCA, Fon No: 30 18 1 2-Kutu No: 122-Dosya No: 35-Sıra No: 13.

_____, Fon No: 30 18 1 2-Kutu No: 128-Dosya No: 31-Sıra No: 4.

_____, Fon No: 30 18 1 2-Kutu No: 128-Dosya No: 31-Sıra No: 8.

_____, Fon No: 30 1 0 0-Kutu No: 80-Dosya No: 508-Sıra No: 9.

_____, Fon No: 30 1 0 0 -Kutu No: 81-Dosya No: 512-Sıra No: 1.

2. Resmi Yayınlar

A. Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kanunlar Dergisi, Zabıt Ceridesi ve Tutanak Dergisi

TBMM, Kanunlar Dergisi, Dönem: 1, Cilt: 1, 21 Nisan 1921, s. 119.

_____, **Kanunlar Dergisi**, Dönem: 2, Cilt: 2, 28 Ocak 1340, s. 193-194.

_____, **Kanunlar Dergisi**, Dönem: 2, Cilt: 2, 30 Mart 1340, s. 298-301.

_____, **Kanunlar Dergisi**, Dönem: 2, Cilt: 4, 28 Kasım 1341, s. 16.

_____, **Kanunlar Dergisi**, Dönem: 2, Cilt: 5, 26 Mayıs 1927, s. 248-265.

_____, **Kanunlar Dergisi**, Dönem: 3, Cilt: 6, 24 Mayıs 1928, s. 265-266.

_____, **Kanunlar Dergisi**, Dönem: 4, Cilt: 11, 18 Haziran 1932, s. 556.

_____, **Kanunlar Dergisi**, Dönem: 4, Cilt: 12, 28 Mayıs 1933, s. 701-702.

_____, **Kanunlar Dergisi**, Dönem: 4, Cilt: 13, 23 Mayıs 1934, s. 289-290.

_____, **Kanunlar Dergisi**, Dönem: 4, Cilt: 13, 2 Haziran 1934, s. 706-722.

_____, **Kanunlar Dergisi**, Dönem: 5, Cilt: 18, 17 Haziran 1938, s. 879-888.

_____, **Kanunlar Dergisi**, Dönem: 6, Cilt: 24, 14 Ocak 1943, s. 212- 219.

_____, **Kanunlar Dergisi**, Dönem: 7, Cilt: 25, 14 Temmuz 1943,s. 641-642.

_____, **Kanunlar Dergisi**, Dönem: 8, Cilt: 32, 8 Mart 1950, s. 1174.

_____, **Kanunlar Dergisi**, Dönem: 9, Cilt. 33, 12 Temmuz 1950, s. 16.

_____, **Kanunlar Dergisi**, Dönem: 9, Cilt: 35, 2 Temmuz 1953, s. 746-747.

_____, **Kanunlar Dergisi**, Dönem: 9, Cilt: 35, 20 Temmuz 1953, s. 992.

_____, **Kanunlar Dergisi**, Dönem: 9, Cilt: 36, 18 Ocak 1954, s. 88-91.

_____, **Kanunlar Dergisi**, Dönem: 9, Cilt: 36, 2 Mart 1954, s. 669.

_____, **Kanunlar Dergisi**, Dönem: 10, Cilt: 37, 9 Haziran 1954, s. 1.

_____, **Kanunlar Dergisi**, Dönem: 10, Cilt: 38, 9 Temmuz 1956, s. 1081.

_____, **Tutanak Dergisi**, Dönem: 8, Toplantı: 4, Cilt: 25, 61. Birleşim, 08.03.1950, s. 249-259.

_____, **Tutanak Dergisi**, 1953 Yılı Gider Bütçeleri, Dönem: 9, Toplantı: 3, Cilt: 20, 16.02.1953, s. 236.

_____, **Tutanak Dergisi**, Dönem: 9, Toplantı: 4, Cilt: 27, 18.01.1954, s. 212-236.

_____, **Zabıt Ceridesi**, 1954 Yılı Masraf Bütçeleri, Dönem: 9, Toplantı: 4, Cilt: 28, 18.02.1954, s. 434-435.

_____, **Zabıt Ceridesi**, 1955 Yılı Masraf Bütçeleri Dönem: 10, Toplantı: 1, Cilt: 5, 18.02.1955, s. 405.

- _____, **Zabıt Ceridesi**, Dönem: 10, Toplantı: 2, Cilt: 8, 1. Birleşim, 01.11.1955, s. 14
- _____, **Zabıt Ceridesi**, Dönem: 10, Toplantı: 2, Cilt: 10, 39. Birleşim, 20.02.1956, s. 345.
- _____, **Zabıt Ceridesi**, Dönem: 10, Toplantı: 3, Cilt: 14, 1. Birleşim, 01.11.1956, s. 9.
- _____, **Zabıt Ceridesi**, 1956 Yılı Bütçe Kanunu Lâyihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, Dönem: 9, Toplantı: 2, Cilt: 10, S. Sayısı, 59, Ankara, TBMM Matbaası, 1956 s. 25.
- _____, **Zabıt Ceridesi**, 1956 Yılı Masraf Bütçeleri, Dönem: 10, Toplantı: 3, Cilt: 17, 41. Birleşim, 20.02.1957, s. 476.
- _____, **Zabıt Ceridesi**, Dönem: 10, Toplantı: 3, Cilt: 17, 41. Birleşim, 20.02.1957, s. 319.
- _____, **Zabıt Ceridesi**, 1958 Yılı Bütçe Kanunu Lâyihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, Dönem: 11, Toplantı: 1, Cilt: 2, S. Sayısı: 31, Ankara, TBMM Matbaası, 1957, s. 19.
- _____, **Zabıt Ceridesi**, 1959 Yılı Bütçe Kanunu Lâyihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, Dönem: 11, Toplantı: 2, Cilt: 7, S. Sayısı 41, Ankara, 1959, s. 39.
- _____, **Zabıt Ceridesi**, Dönem: 11, Toplantı: 2, Cilt: 7, 40. Birleşim, 20.02.1959, s. 298.
- _____, **Zabıt Ceridesi**, Dönem: 11, Toplantı: 3, Cilt: 10, 1. Birleşim, 01.11.1959, s. 10.
- _____, **Zabıt Ceridesi**, 1960 Yılı Muvazene-i Umumiye Kanunu Lâyihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, Dönem: 11, Toplantı: 3, Cilt: 12, Ankara, TBMM Matbaası, 1960, s. 30-31.

B. Resmi Gazete, Sayı No:13, 2 Mayıs 1337.

- _____, Sayı No: 240, 9 Aralık 1341.
- _____, Sayı No: 607, 14 Haziran 1927.
- _____, Sayı No: 900, 28 Mayıs 1928.
- _____, Sayı No: 2132, 23 Haziran 1932.
- _____, Sayı No: 2419, 5 Haziran 1933.
- _____, Sayı No: 2711, 27 Mayıs 1934.

- _____, Sayı No: 2723, 10 Haziran 1934.
_____, Sayı No: 3950, 4 Temmuz 1938.
_____, Sayı No: 5310, 21 Ocak 1943.
_____, Sayı No: 5460, 20 Temmuz 1943.
_____, Sayı No: 7457, 15 Mart 1950.
_____, Sayı No: 7562, 21 Temmuz 1950.
_____, Sayı No: 8453, 9 Temmuz 1953.
_____, Sayı No: 8467, 25 Temmuz 1953.
_____, Sayı No: 8615, 23 Ocak 1954.
_____, Sayı No: 8652, 8 Mart 1954.
_____, Sayı No: 8730, 16 Haziran 1954.
_____, Sayı No: 8767, 29 Temmuz 1954.
_____, Sayı No: 9358, 14 Temmuz 1956.

C. Ayın Tarihi (Başbakanlık Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü)

- Ayın Tarihi**, Sayı No: 241, Yıl: Aralık 1953, s. 3.
_____, Sayı No: 246, Yıl: Mayıs 1954, s. 16.
_____, Sayı No: 254, Yıl: Ocak 1955, s. 17-18.
_____, Sayı No: 256, Yıl: Mart 1955, s. 15.
_____, Sayı No: 258, Yıl: Mayıs 1955, s. 19.
_____, Sayı No: 263, Yıl: Ekim 1955, s. 78.
_____, Sayı No: 272, Yıl: Temmuz 1956, s. 10.
_____, Sayı No: 274, Yıl: Eylül 1956, s. 46.
_____, Sayı No: 278, Yıl: Ocak 1957, s. 50.
_____, Sayı No: 282, Yıl: Mayıs 1957, s. 9.

3. Kitaplar

- Afetinan, Ayşe: **Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı 1933**, Ankara, TTK Yayınları, 1972.
_____: **İzmir İktisat Kongresi**, Ankara, TTK Yayınları, 1989.

- Aktan, Reşat: **Türkiye İktisadı**, Cilt: 1, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1968.
- Avcıoğlu, Doğan: **Türkiye'nin Düzeni**, Cilt: 1, 5. Basım, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1971.
- Aydemir, Şevket Süreyya: **Tek Adam, Mustafa Kemal 1919-1922**, Cilt: 2, 10. Basım, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1986.
- Boratav, Korkut: **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2005**, 10. Basım, Ankara, İmge Yayınları, 2006.
- Cillov, Halûk: **Türkiye Ekonomisi**, 2. Basım, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, 1965.
- _____ : **Türkiye Ekonomisi Bünyesi**, İstanbul, Özel İktisadi ve Ticari Yüksek Okulu Yayınları, 1967.
- Çavdar, Tevfik: **Milli Mücadele Başlarken Sayılarla "... Vaziyet ve Manzara-i Umumiye"**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1971.
- _____ : **Türkiye Ekonomisinin Tarihi 1900-1960**, Ankara, İmge Yayınları, 2003.
- DP (Demokrat Parti) **Kalkınan Türkiye**, Ankara, Desen Matbaası, 1954.
- Eldem, Vedat: **Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Altında Bir Tetkik**, 2. Baskı, Ankara, TTK Yayınları, 1994.
- _____ : **Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomisi**, Ankara, TTK Yayınları, 1994.
- Karabekir, Kazım: **İktisat Esaslarımız**, Hatıra ve Zabıtlarıyla 1923 İzmir İktisat Kongresi, (Yayına Hazırlayan, Orhan Hülagü; Ömer Hakan Özalp), İstanbul, Emre Yayınları, 2001.
- Kazgan, Gülten: **Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009.
- Kuruç, Bilsay: **Belgelerle Türkiye İktisat Politikaları 1933-1935**, 2. Cilt, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1993.
- Müderrişoğlu, Alptekin: **Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1990.

Ökçün, A. Gündüz: **Türkiye İktisat Kongresi, Haberler, Belgeler, Yorumlar**, Ankara, Ankara Üniversitesi S.B.F. Yayınları, 1981.

Özgür, Özlem: **100 Soruda Sanayileşme ve Türkiye**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1976.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı: **Osmanlı Tarihi**, Cilt: 1, 5. Baskı, Ankara, TTK Yayınları, 1988.

_____ : **Osmanlı Tarihi**, Cilt: 2, 3. Basım, Ankara, TTK Yayınları, 1975.

Shaw, Stanford J.- Shaw, Ezel Kural: **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, Cilt: 2, İstanbul, 1983.

TC Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı: **50 Yılda Türk Sanayii**, Ankara, Mars Matbaası, 1973.

Tezel, Yahya S.: **Cumhuriyet Dönemi'nin İktisadi Tarihi**, Ankara, Yurt Yayınları, 1982.

Toynbee, Arnold J.: **Türkiye**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1971.

Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti: **Tarih IV**, İstanbul, Türkiye Cumhuriyeti, Maarif Vekâleti Yayınları, 1931.

Yalçın, Aydın: **Türkiye İktisat Tarihi**, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1979.

Yaşa, Memduh: **Cumhuriyet Dönemi Türk Ekonomisi 1923-1978**, İstanbul, Akbank Kültür Yayını, 1980.

Yenal, Oktay: **Cumhuriyet'in İktisat Tarihi**, İstanbul, Türkiye Sanayi Kalkınma Bankası Yayınları, 2001.

Yurtoğlu, Nadir: **Demokrat Parti Dönemi Tarım Politikaları ve Siyasi Sosyal Ekonomik Hayata Tesirleri (1950-1960)** Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2017.

4. Makaleler

Ete, Muhlis: "İktisadi Devlet Teşekküllerimizin Çalışmaları", **Türk Ekonomisi**, Sayı: 92, Yıl: 9, Şubat 1951, s. 41-44.

"Muhtelif İşletmelerimiz Hakkında İşletmeler Bakanının Beyanatı", **İktisadi Yürüyüş**, Cilt:12, Sayı: 265, Yıl: 12, 15 Ocak 1951, s. 2, 23.

Tataç, Ziya: “Olaylara Bakış, Sanayi Ekonomisi”, **Türk Ekonomisi**, Sayı: 31, Yıl: 4, Ocak 1946, s. 24-29.

_____ : “Olaylara Bakış, Mart 1950, Sanayi Ekonomisi”, **Türk Ekonomisi**, Sayı: 82, Yıl: 8, Nisan 1950, s. 80-84.

_____ : “Olaylara Bakış, Ocak 1951, Sanayi Ekonomisi”, **Türk Ekonomisi**, Sayı: 92, Yıl: 9, Şubat 1951, s. 53-58.

_____ : “Olaylara Bakış, Nisan 1951, Sanayi Ekonomisi”, **Türk Ekonomisi**, Sayı: 96, Yıl: 9, Haziran 1951, s. 182-187.

_____ : “Olaylara Bakış, Ağustos 1952, Sanayi Ekonomisi”, **Türk Ekonomisi**, Sayı: 111, Yıl: 10, Eylül 1952, s. 282-285.

_____ : “Olaylara Bakış, Kasım 1953, Sanayi Ekonomisi”, **Türk Ekonomisi**, Sayı: 127, Yıl: 12, Ocak 1954, s. 27-30.

_____ : “Olaylara Bakış, Ocak 1954, Sanayi Ekonomisi”, **Türk Ekonomisi**, Sayı: 129, Yıl: 12, Mart 1954, s. 90-94.

Yazman, Aslan Tufan: “Askeri Fabrikaların Devlet Teşekkülü Haline Getirilmesindeki Sebepler Hakkındaki Düşünceler”, **İktisadi Yürüyüş**, Cilt: 11, Sayı: 247, Yıl: 11, 21 Nisan 1950, s. 1-3.

_____ : “400 Milyon Sermaye İle Kurulan Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu Nasıl Çalışıyor? Neler İmal Ediyor?”, **İktisadi Yürüyüş**, Cilt: 12, Sayı: 279-280, Yıl: 12, 18 Ağustos 1951, s. 24-26.

5. Tezler

Önder, Aynur: **Türk Savunma Sanayiinde Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumunun Yeri**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2005.

6. Süreli Yayınlar

Akis, (22 Mayıs 1954)

Akşam (12 Mart 1955)

Cumhuriyet (16 Mayıs 1950)

İktisadi Yürüyüş (1950-1951)

Mücadele (18 Mayıs 1950)

Türk Ekonomisi (1946-1954)

Zafer (5 Mart 1955)

7. İnternet Kaynakları

<http://www.mkek.gov.tr/tr/Icerik.aspx?ID=51>, Erişim Tarihi:
12.11.2016.